

Н. В. Токуєва

(Полтавська державна аграрна академія)

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ У ВНЗ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми методики навчання монологічного мовлення іноземних студентів у процесі вивчення української мови на підготовчому факультеті (відділенні) шляхом розробки системи навчального контролю і включення його в процес навчання. Усі види контролю – поточний, тематичний, підсумково-тематичний, підсумковий – повинні не лише виявляти рівень знань певного етапу навчання, а і сприяти розвитку мовних навичок, підвищенню ефективності освітнього процесу, вирішенню конкретних завдань, що стоять перед українськими вишами у період реформування системи підготовки іноземних фахівців.

Ключові слова: іноземні студенти, українська мова як іноземна, підготовчий факультет, монологічне мовлення, навчальний контроль.

N. V. Tokueva

TEACHING CONTROL OF MONOLOGUE SPEECH AT THE INITIAL STAGE OF STUDY UKRAINIAN BY FOREIGN STUDENTS AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article reveals the problems of the methodology of teaching monologue speech of foreign students in study Ukrainian at preparation faculty. It is implemented with a development a teaching control system and involving it in the study process. All types of control – current, thematic, generalizing thematic, final ones – should not only reveal the level of knowledge at a certain stage, but also promote the development of language skills, increase the effectiveness of the study process and solve specific problems of Ukrainian higher education institutions at the reform period of the training system for foreign specialists.

Key words: foreign students, Ukrainian as a foreign language, preparation faculty, monologue speech, teaching control.

Постановка проблеми. Підготовка спеціалістів для зарубіжних країн в українських вишах потребує насамперед оволодіння мовою навчання. Починаючи з підготовчого факультету (відділення), де іноземні громадяни проходять мовну підготовку, велику увагу необхідно приділяти навчанню монологічного мовлення з відтворення прослуханих текстів і до самостійно підготовлених монологічних висловлювань на задану тему у вигляді доповідей чи презентацій та самостійного спонтанного мовлення. Недостатньо розроблені методології навчання монологічного мовлення, зокрема, як певного арсеналу принципів і методів діяльності, впливають і на розробку конкретних прийомів та навичок реальної роботи з іноземними студентами. Щоб знайти найбільш оптимальні та дієві засоби навчання монологічного мовленню іноземців в умовах підготовчого факультету (відділення), необхідно виділити етапи, шляхи і форми цього виду мовної діяльності та способів його контролю. Включення до засобів навчання монологічному мовленню прийомів навчального контролю сприятиме розширенню системи навчально-методичних засад, що позитивно впливатиме на рівень мовної підготовки іноземного студента та його загальний освітній рівень перед вступом до вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методика навчання іноземної мови та української (російської) мови, як іноземної, має певний обсяг теоретичних досліджень та конкретних рекомендацій у царині методів і прийомів навчання мовленню, у тому числі і монологічному мовленню. Прямо чи опосередковано цю проблему висвітлили у своїх роботах дослідники А. А. Алхазашвілі, А. Р. Арутюнов, П. Б. Гурвич, І. Д. Зарубіна, Д. І. Ізаренков, В. Г. Костомаров, О. О. Леонтьєв, Н. А. Мете, О. Д. Митрофанова, Є. І. Пассов, В. Л. Скалкін, Е. Ю. Сосенко, С. Ф. Шатілов, А. Н. Шукін та ін. Дослідження С. П. Мащенко присвячене навчанню монологічному мовленню іноземних студентів старших курсів на основі текстів духовно-моральної тематики різної жанрової належності. Науковці А. А. Брудний, О. О. Мурашов визнають мовлення і сприйняття рівновеликими категоріями за складністю та діяльнісною організацією; вказують на важливість психологічної герменевтики, вирішення завдань з формування сприйняття з розумінням, що є особливо актуальним у контексті навчання найбільш складного виду мовної діяльності – усного монологічного мовлення. Виділивши основні різновиди монологу (привітальне слово, похвала, осуд, лекція, розповідь, характеристика, обвинувальна чи захисна промова), учені Ф. М. Рабінович, Г. В. Рогова, Т. Є. Сахарова оприлюднили найбільш складні моменти у навчанні монологічного мовлення на заняттях з іноземної мови у порівнянні з іншими видами мовної діяльності [1, с. 127]. Дослідник Є. І. Пассов визначає навички і уміння говорити як «об'єкти, які важко досягнути і оцінити», а через індивідуальність сприйняття усного мовлення процес контролю, як вказує науковець, має певний елемент суб'єктивності [2, с. 59].

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначити навчальний потенціал засобів контролю монологічному мовленню, що сприятиме розвитку та збагаченню методики навчання іноземців на початковому етапі вивчення української мови. З огляду на це, визначено завдання дослідження: розкрити основні навчальні засади різного виду контролю монологічного мовлення в іноземній аудиторії підготовчого факультету (відділення) на певних етапах навчання цьому виду мовної діяльності. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати стан розробки цієї теми; дослідити проблеми методики навчання монологічному мовленню іноземних студентів у процесі вивчення української мови шляхом розробки системи навчального контролю і включення його в процес навчання, означити основні види контролю; виділити етапи навчання, форми й методи викладання цього виду мовної діяльності та охарактеризувати систему контролю монологічного мовлення відповідно до комунікативного спрямування навчання іноземних студентів; виявити перспективні напрями дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних і важкодосяжних практичних завдань мовної підготовки іноземних студентів є навчання усному спонтанному мовленню. Упродовж тривалого часу усним мовленням вважалося будь-яке висловлювання іноземною мовою. Навчання усного монологічного мовлення на підготовчому факультеті (відділенні) обмежується найчастіше формуванням умінь репродукції готових текстів із підручників з мови або текстових матеріалів за спеціальністю. Але «мова є засіб не висловлювати готову думку, а створювати її» [3, с. 130]. Отже, головним завданням навчання комунікативної компетенції іноземних студентів є саме вироблення умінь «створювати» висловлювання.

Навчання говорити починається з умовно-мовленневих вправ, під час виконання яких у свідомості студентів-іноземців формуються мовні матриці, які повинні запам'ятовуватися й у подальшому відтворюватися мимоволі. У І концентрі це можуть бути різного рівня складності монологічні висловлювання автобіографічного характеру, а також розповіді про країну і рідне місто, про родину та друзів, про факультет та академію. Отже, поточний контроль монологічного мовлення супроводжує повсякденну навчально-пізнавальну діяльність іноземного студента. Цей вид контролю, як і будь-який інший, має навчальний характер, покликаний сприяти розвитку навичок мовлення.

Поточний контроль, як складова процесу навчання, повинен бути оперативним, гнучким, різноманітним у використанні методичних засобів і прийомів. Щоб привести систему контролю у відповідність з комунікативним спрямуванням навчання, необхідна розробка методики його проведення. Адже на практичних заняттях з української мови контроль мовлення замінюється контролем відтворення мовного матеріалу. Це цілком зрозуміло, оскільки засвоєння мовного матеріалу перевірити значно простіше, ніж рівень розвитку мовленнєвих навичок, які повинні оцінюватися не самі по собі, а як засіб «вирішення саме мовленнєвих завдань» [2, с. 59]. Об'єктом поточного контролю у I концентрі є рівень комунікативної компетенції іноземного студента у рамках вивчених тем. Пріоритетним критерієм оцінки має бути досягнення поставлених комунікативних цілей, оскільки мовлення в природних умовах – це акт спілкування, а не демонстрація досягнень студента в галузі граматики і вимови. Звичайно, під час оцінювання монологічного висловлювання усі помилки класифікуються за їх ступенем впливу на комунікативний акт: ті, що не впливають на комунікацію; ті, що ускладнюють комунікацію, і ті, що розривають комунікативний ланцюг, тобто унеможливають комунікацію.

Залежно від комунікативної функції і характеру логічних та синтаксичних зв'язків між реченнями визначають такі основні види монологічного мовлення (у тому числі і професійно спрямованого монологу): опис, розповідь, повідомлення, оцінка, роздум (міркування), доказ. В основі цієї класифікації лежать такі філософські категорії, як простір, час, причина і наслідок. Залежно від етапу навчання й навчальних завдань студент або лише описує факти об'єктивної дійсності, вказуючи на їх просторові відношення, або повідомляє про них у часових відношеннях, або розмірковує про них, визначаючи інші, більш складні, (наприклад, причинно-наслідкові) відносини.

Монолог-опис є констатуючим типом монологічного висловлювання, в якому стверджується наявність чи відсутність будь-яких ознак в об'єкті, описується людина, природа, погода, навколишні предмети, вказується просторове розміщення предметів, перераховуються їх якості та ознаки [4, с. 169]. В умовах підготовчого факультету (відділення) студентам-іноземцям пропонується описати навчальну аудиторію, свою кімнату у гуртожитку, факультет, академію, рідне місто, місто навчання – м. Полтаву тощо.

Під час контролю такого виду монологу викладачеві необхідно звернути увагу на сформованість таких навчальних вмій: вміння зацікавити слухачів описуванням об'єктом; мобілізувати увесь свій життєвий досвід, пов'язаний з описуванням об'єктом; послідовно описувати об'єкт від загального до часткового; давати суб'єктивну оцінку якостям описуваного об'єкта; робити опис більш живим, використовуючи різноманітні структури; робити висновок [5, с. 24-30].

Монолог-розповідь є динамічним типом монологічного висловлювання, в якому повідомляють про розвиток подій, пригод, дій чи станів. Дійсність сприймають у процесі її розвитку та зміни в хронологічній (часовій) послідовності [4, с. 169]. У II семестрі студентам-іноземцям пропонують сюжетні тексти, які під час переказу виробити у них такі навчальні вміння, які перевіряють потім у поточному контролі: вміння привернути увагу до своєї розповіді; спланувати розповідь і почати її; вміння розповісти історію в хронологічному порядку або в нехронологічній послідовності (рольовий переказ); прикрашати розповідь, робити її більш живою, висловлюючи свою точку зору або оцінку подій, які відбуваються; закінчити розповідь [5, с. 24-30].

Різновидами монологу-розповіді є монолог-оповідь і монолог-повідомлення. Якщо в розповіді йдеться про об'єктивні факти з різних галузей загальноосвітніх наук (на заняттях з наукового стилю мовлення) або новини з життя суспільства, то в оповіді – про факти з життя самого оповідача, що надає подіям, про які йдеться, суб'єктивно-особистісного характеру. Монолог-повідомлення є відносно коротким викладом фактів чи подій реальної дійсності у стислій, інформативній формі, наприклад, повідомлення про дитячі роки чи навчання у школі, про вивчення іноземних мов, відвідання екскурсії тощо [6, с. 43].

Більш складні види монологічного мовлення – роздум (міркування), оцінка, доказ – спираються на умовиводи як процес мислення, в ході якого на основі вихідної тези, судження чи декількох тез або суджень робиться висновок. Ці види монологу можуть бути запропоновані студентам під час доповіді чергового студента про події у світі, на заняттях з наукового стилю мовлення. Для роздуму характерний причинно-наслідковий зв'язок між реченнями. При навчанні студентів цьому виду монологу необхідно формувати такі навчальні вміння: вміння констатувати факт, який необхідно оцінити; виділити основу для оцінки: факти, докази; аналізувати факти; вміння чітко, логічно і послідовно організовувати, викладати і пояснювати факти; висловлювати ставлення до проблеми з наголошенням на подані факти; відбирати найважливіші аргументи; викладати інші погляди на проблему і критично їх оцінювати; робити висновок-оцінку, яка базується на викладених аргументах [5, с. 24-30].

Функціонально-сміслові типи монологічних висловлювань рідко трапляються в чистому вигляді, найчастіше вони переплетені між собою, наприклад, повідомлення, розповідь та оповідь. Отже, під час контролю різних видів монологів викладач повинен звернути увагу на ті вміння, якими мають оволодіти студенти. Кожен вид монологу має свої особливості, і завдання викладача полягає в тому, щоб пояснити студентам ці особливості.

Завданням тематичного контролю є виявлення навичок і умінь, набутих студентом в результаті роботи над певною лексичною темою. Викладач з'ясовує якість набутих навичок мовлення, спостерігає за умінням студента творчо використовувати ці навички в побудові монологічного висловлювання, обов'язково наголошує на його змістовній стороні, логічності викладу, правильності мови. Залежно від отриманих результатів формують подальшу програму навчання. Тематичний контроль дає змогу привести знання, навички і уміння до певної системи, виховує відповідальність за свою роботу, формує серйозне й позитивне ставлення до навчання.

Підсумково-тематичний контроль мовних навичок і умінь говорити зазвичай проводиться після вивчення цілого розділу програми. Він готує іноземців до висловлювання без підготовки за раніше вивченими темами. Студентів необхідно заздалегідь ознайомити з вимогами до усного монологічного висловлювання і критеріями його оцінювання. На початку семестру їм дають приблизний перелік тем для побудування усного монологічного висловлювання. Контроль і оцінка знань не повинні обмежуватися виявленням недоліків, формальною констатацією обсягу та якості отриманих знань, навичок і умінь. У першу чергу необхідно визначати успіхи студентів, що стане гарним стимулом до подальшого навчання.

На жаль, форми навчального контролю найменш розроблені в методиці навчання усному мовленню. Деякі методисти вважають, що виправлення помилок є обов'язковим лише на стадії вироблення навичок, тобто під час підготовчих і передмовленневих вправ, а під час контролю, особливо якщо перевіряються навички, пов'язані з оформленням змісту й умінь передати сенс висловлювання, помилки студентів можна не помічати. Багаторічний досвід роботи викладачів кафедри української та російської мов факультету підготовки іноземних громадян Полтавської державної аграрної академії показує, що при правильній організації навчального процесу помилки на кожному етапі навчання (під час кожного контролю знань) не будуть численними, але і вони не повинні залишатися непоміченими викладачем.

Принципово важливі помилки, які можуть впливати на правильність говорити або зміст висловлювання, а також ті, що вносять національний акцент, необхідно визначати одразу, але не слід переривати мовленнєву діяльність іноземного студента для роз'яснення помилки. Майстерність викладача полягає в тому, щоб не порушувати мовний «потік». У педагогічній практиці часто використовується форма контролю, подібна до роботи суфлера: почувши помилку, викладач підказує правильний варіант, не перериваючи студента. Слово чи словосполучення вимовляється наче б то збоку, студент повторює його і спокійно продовжує відповідь.

Форма перепитування, яку доцільно використовувати під час поточного контролю, полягає в тому, що викладач перепитує студента, вимовляючи правильний варіант речення, де було зроблено помилку (при цьому словоформа, словосполучення чи усе речення можуть

бути виділені інтонаційно). Перепитування вказує на помилковість раніше вимовленого речення і передбачає повторення даного викладачем правильного варіанта. Така форма стимулює постійну увагу студента до своєї мови, що особливо важливо для розвитку самоконтролю, без якого неможливими є сформовані навички та уміння говорити. На основі розвитку самоконтролю, що виявляється у характері і швидкості виправлення помилки, можна оцінити загальний рівень володіння мовою.

Підсумковий контроль, який проводиться у кінці семестру, чи навчального року, повинен виявити недоліки у роботі студента у вигляді практичних рекомендацій викладача як їх виправити у подальшому навчанні за обраною спеціальністю.

Потрібно вказати і на необхідність створення певних умов для контролю монологічного мовлення: по-перше, іноземці не повинні відчувати обмеженість свого іншомовного словникового запасу або недостатнє володіння граматичними формами; по-друге, їм важко вийти за межі реальних навчальних ситуацій, в яких вони перебувають, і говорити на теми, нав'язані особливостями мовного матеріалу, який вони вивчають; по-третє, іноземних студентів сковує те, що форму і зміст їх висловлювань критично оцінюють викладач і товариші. Необхідно також враховувати й індивідуальні особливості студентів та їх лінгвістичний досвід у рідній та іноземній мовах. Отже, надзвичайно важливим є правильно організувати передмовленнєвий етап навчання, щоб позбутися вищеназваних проблем та допомога вільно говорити на задані теми.

Висновки. Метою навчання монологічному мовленню на початковому етапі вивчення української мови іноземними студентами є сформувані вміння правильно, логічно і послідовно, комунікативно вмотивовано користуватися засвоєним мовним матеріалом щоб висловлювати свої думки. Розвиток навичок усного мовлення на початковій стадії навчання іноземних студентів – дуже відповідальний етап. У цей період створюється база для подальшої роботи у вигляді сталих знань, умінь та навичок, адже саме на підготовчому факультеті (відділенні) іноземці оволодівають первинними навичками усної мови. Щоб навчання монологічному мовленню стало ефективним, потрібно створити всі необхідні для цього умови та активно застосовувати у цьому процесі потенціал навчальних засобів усіх видів контролю.

Предметом подальших теоретичних досліджень і практичних рекомендацій для викладачів, які працюють з іноземними студентами, є робота з диференціації навчального матеріалу залежно від підготовки, потреб та майбутніх професійних інтересів студентів; розробки контрольних-навчальних вправ різних типів для навчання монологічному мовленню, що, безсумнівно, збагатить методику навчання української мови як іноземної.

Список літератури:

1. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – С. 127–129.
2. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.
3. Земская Е. А. Русская разговорная речь: Лингвистический анализ и проблемы обучения / Е. А. Земская. – М.: «Русский язык», 1987. – 240 с.
4. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С. Ю. Ніколаєва. – Київ: Ленвіт, 1999. – С. 167-187.
5. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 165 с.
6. Завгородний, В.А. Совершенствование структурно-коммуникативной организации языкового курса – важный фактор повышения эффективности обучения на этапе довузовской подготовки / В.А. Завгородний, А.И. Киселева // Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі: матеріали міжнародного науково-практичного семінару, Суми, 28-29 лютого 2012 р. / Ред.кол.: О.М. Волкова, М.С. Казанджієва, Н. А. Хомула та ін. – Суми: СумДУ, 2012. – С. 41-45.

References:

1. Rogova G. V. *Metodika obucheniya inostrannyim yazykam v sredney shkole* [Methods of teaching foreign languages in secondary school] / G. V. Rogova, F. M. Rabinovich, T. E. Saharova. – M.: Prosveschenie, 1991. – S. 127–129.
2. Passov E. I. *Osnovy kommunikativnoy metodiki obucheniya inoyazychnomu obscheniyu* [Fundamentals of communicative methods of teaching foreign-language communication] / E. I. Passov. – M.: Prosveschenie, 1989. – 223 s.
3. Zemskaya E. A. *Russkaya razgovornaya rech: Lingvisticheskiy analiz i problemy obucheniya* [Linguistic analysis and learning problems] / E. A. Zemskaya. – M.: «Russkiyyazyk», 1987. – 240 s.
4. Nikolaeva S. Yu. *Metodika navchannya inozemnih mov u serednih navchalnih zakladah* [Methods of teaching foreign languages in secondary schools] / S. Yu. Nikolaeva. – Kiyiv: Lenvit, 1999. – S. 167-187.
5. Passov E. I. *Komunikativniy metod navchannya inshomovnomu govornnyu* [The communicative method of teaching foreign language speaking] / E. I. Passov. – M.: Prosveschenie, 1991. – 165 s.
6. Zavgorodniy, V. A. Sovershenstvovanie strukturno-kommunikativnoy organizatsii yazykovogo kursa – vazhniy faktor povysheniya effektivnosti obucheniya na etape dovuzovskoy podgotovki / V. A. Zavgorodniy, A. I. Kiseleva // *Aktualni problemy navchannya inozemnih studentiv na suchasnomu etapi : materialy mizhnarodnogo naukovopraktichnogo seminaru, Sumi, 28-29 lyutogo 2012 r.* / Red. kol.: O. M. Volkova, M. S. Kazandzhieva, N. A. Homulatain. – Sumi: SumDU, 2012. – S.41-45.

